

Петрович О.Б. Особливості розвитку літературної обдарованості старшокласників / О.Б. Петрович // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2014. – № 4. – С. 28-31

УДК 373.5:[159.928.23:82]

Петрович Ольга Борисівна,

(аспірант кафедри педагогіки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна, dotsinka@bk.ru)

Петрович Ольга Борисовна,

(аспирант кафедры педагогики Винницкого государственного педагогического университета имени Михаила Коцюбинского, г. Винница, Украина, dotsinka@bk.ru)

Olga Petrovich,

(postgraduate student, Department of pedagogy, Vinnitsa State Pedagogical University named after Myhailo Kotsyubynskyi, Vinnitsa, Ukraine, dotsinka@bk.ru)

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОБДАРОВАНOSTІ

СТАРШОКЛАСНИКІВ

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЛИТЕРАТУРНОЙ ОДАРЕННОСТИ

СТАРШЕКЛАСНИКОВ

FEATURES OF DEVELOPMENT OF LITERARY GIFTED

STUDENTS

Аннотация. В статье дано определение понятия «литературная одаренность», определены ее компоненты, представлены современные аспекты проблемы и взгляды на нее ведущих ученых. Рассмотрены психолого-педагогические особенности работы учителя-словесника с литературно одаренными учащимися, учитывая при этом их специфические возрастные особенности. Сформулированы особенности развития одаренности старшеклассников в системе литературного образования.

Ключевые слова: литературная одаренность, способности, литературное творчество, творческая образовательная среда.

Annotation. The article deals with the concept of "literary giftedness", its component parts are determined, the modern aspects of the problem and the views of leading scientists are presented. Psychological and pedagogical features of the philology teacher's work with literary gifted students according to their specific age are considered. The characteristics of literary gifted students are formulated.

Keywords: literary giftedness, ability, literary creativity, a creative learning environment.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сьогодні навчально-виховна діяльність має бути спрямована на розвиток творчих здібностей учнів, формування навичок їхньої самоосвіти й самореалізації, готовності до участі в інноваційних процесах, тому такі освітні потреби не може задовольнити навчання, орієнтоване на «середнього» учня. Це засвідчує й чинна програма з української літератури, у «Пояснювальній записці» якої чітко прописано спрямування на «розвиток літературно-творчих здібностей школярів, їхнього загальнокультурного рівня, усебічно розвиненої особистості, здатної до самоосвіти, самопізнання та пізнання навколишнього світу, самоаналізу, самовираження та самовдосконалення, через ознайомлення учнів із світом прекрасного, через розкриття краси мистецтва слова, високих моральних якостей людини, утілених у художніх творах» [11, с. 4-5]. Тому особливої актуальності набуває дослідження проблеми особливостей розвитку літературної обдарованості шкільної молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Огляд психолого-педагогічної літератури засвідчив, що в останнє десятиліття вивченню обдарованості надається належна увага, зокрема таким її аспектам:

- психолого-педагогічні особливості обдарованих особистостей та їхній розвиток (Б. Ананьєв, Л. Виготський, В. Дружинін, О. Кульчицька,

Н. Лейтес, О. Логінова, Н. Максимчук, О. Матюшкін, В. Моляко, О. Музика, С. Рубінштейн, А. Савенков, Б. Теплов, Г. Шилякова, В. Юркевич);

- генеза, виявлення та розвиток обдарованості й інтелекту на різних вікових етапах (В. Алфімов, О. Брушлинський, І. Волощук, Ю. Гільбух, В. Давидов, Б. Ельконін, Н. Завгородня, В. Крутенський, О. Кульчицька, В. Паламарчук, Г. Сазоненко, Б. Теплов та ін.);

- психологічні особливості роботи вчителя з обдарованими учнями (О. Антонова, О. Нікольська, Н. Поліхун);

- творчий розвиток як передумова обдарованості особистості (Л. Виготський, А. Матюшкін, Б. Теплов, та ін.).

Питання літературної творчості учнів розглядалась такими провідними науковцями, як П. Білоусом, Н. Волошиною, Л. Жабицькою, Г. Іоніним, М. Кудряшовим, О. Куцевол, Н. Молдавською, В. Недільком, Є. Пасічником, Б. Степанишиним, Г. Токмань, В. Цимбалюком, З. Шевченко та ін. Проте проблема розвитку обдарованості старшокласників у системі літературної освіти залишається й досі актуальною та потребує подальших досліджень.

Мета статті – з'ясувати особливості розвитку літературної обдарованості школярів у старшій ланці загальноосвітньої школи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині реформування освіти детермінує принципово нову якість навчання й виховання підростаючого покоління, здатного до самоосвіти, самопізнання, осмисленого визначення подальшого життєвого шляху. Ключова позиція в цьому процесі належить особистості вчителя, у професійній діяльності якого проведення уроків невіддільне від позакласної роботи з предмета, що забезпечує безперервність та гуманізацію навчання, розвиває здібності та обдарування школярів.

Поміж обдарованих учнів учені виділяють таких, які мають високий рівень розвитку літературних здібностей, для яких характерна моральність, духовний розвиток, культура емоцій у ставленні до естетичного світу явищ,

людей, тобто літературно обдарованих школярів. Тому важливою для нас видається потреба в дослідженні особливостей розвитку такої обдарованості шкільної молоді.

Н. Молдавська визначає літературну обдарованість як здатність мислити художньо словесними образами, а також відтворювати і досягати дійсно нові та оригінальні образи і сюжети насамперед тих творів літератури, які вивчає школяр [6, с. 22]. У свою чергу, П. Білоус літературну обдарованість називає «особливим ладом словесної творчості» [1, с. 293].

На нашу думку, **літературна обдарованість** можна трактувати як комплекс літературних задатків і здібностей, розвинене художньо-образне мислення учнів та стійке бажання й здатність до мистецтва слова, які за сприятливих умов обумовлюють успішність їхньої діяльності.

Слушно зауважує Л. Жабицька, що саме у старшому шкільному віці в учнів стрімко розвиваються літературні здібності [3, с. 3], серед основних компонентів яких вона називає розвинену уяву, здатність до сприйняття метафоричної мови творів мистецтва слова, розуміння ідейно-сміслового значення художніх деталей, асоціативне сприйняття образу, емоційність реакції на особливе «бачення», світосприйняття письменника, сформованість поняття про літературні прийоми, критерії гарного естетичного смаку.

Нам імпонує характеристика літературної обдарованості О. Куцевол такими здібностями, як «творча спостережливість, довготривала пам'ять, розвиненість сенсорних відчуттів, велика сила уяви й фантазії, легкість і розкутість асоціювання, здатність перевтілюватись у створюваний образ, інтуїція, творче мислення, дотепність, володіння словом і т. і.» [5, с. 26].

Солідарні з думкою М. Коновальчук, яка на основі аналізу різних підходів до визначення компонентного складу творчих та літературних здібностей (О. Мелік-Пашаєв, З. Новлянська, З. Юрченко та ін.) представила структурну єдність **мотиваційної** (схильність до занять літературною

творчістю, бажання висловитись, творчий інтерес, почуття захопленості, прагнення отримати похвалу тощо) та **інструментальної складових** (художнє сприймання, емоційна вразливість, здатність до співпереживання, творча уява, художньо-образне мислення, чутливість до слова, багатство словникового запасу тощо) [4, с. 112], що дозволяє припустити, що **процесом розвитку літературно-творчих здібностей можна керувати**, тобто розвивати кожен із компонентів.

З метою успішного й продуктивного розвитку літературної обдарованості старшокласників учителю-словеснику необхідно:

1. **Залучати учнів у практичну діяльність творчого характеру**, що служитиме їм поштовхом до літературної творчості. Так, аксіоматичною стала думка вітчизняних учених (Б. Ананьєва, В. Данкова, В. Кирєєнка, О. Ковальова, В. Крутецького, Н. Лейтеса, О. Леонтьєва, В. М'ясищева, К. Платонова, С. Рубінштейна, Б. Теплова та ін.) щодо зумовленості **розвитку здібностей у діяльності особистості**, адже саме в ній особа «виявляє ті властивості психіки, які називаються здібностями, якщо вона успішно цю діяльність здійснює, а також оскільки в діяльності розвиваються ці властивості» [2, с. 119-124.].

2. Приділяти особливу увагу саме **художньо-образній творчості** учнів, крім того ця робота має бути **систематичною й розпочинатися ще в початковій та основній школі**.

3. **Інтенсифікація самостійної роботи учнів, використання проблемності** під час вивчення української літератури є засобом формування в них гнучкого розуму й творчих літературних нахилів. Б. Степанишин переконливо обґрунтовує необхідність створення таких умов, адже вони забезпечують активне включення школярів «в діяльність з власної ініціативи, де найповніше виявляються потреби учнів у пізнанні, творчості, самовираженні, комунікативній активності» [9, с. 118].

4. **Створити креативне освітнє середовище**, де б панувала атмосфера доброзичливості, взаєморозуміння та згуртованості, стимулювалися вільне висловлювання власних думок, ідей, можливість вибору шкільною молоддю форм і методів навчально-виховної роботи. Так, Г. Токмань звертає увагу на те, що для старшокласників властиво звертатися до власної творчості, тому «слід створити атмосферу схвалення творчості, поваги до неї... Сама література є не тільки предметом вивчення, але й полем для творчої діяльності» [10, с. 43].

5. **Залучати до літературної творчості не лише учнів з актуальною обдарованістю, а й з потенційною.** Зокрема, Н. Волошина, слідом за М. Рибниковою, рекомендує «охоплювати позакласною роботою якнайбільше учнів, не лише обдарованих дітей, але й тих, які виявляють глибокий інтерес до літератури і мистецтва» [7, с. 161].

6. Виконання вчителем літератури ролі **фасилітатора** з метою забезпечення сприятливих умови для продуктивної освітньої діяльності та прояву творчої активності учнів. У цьому також переконує О. Куцевол, яка стверджує: «Вивчення літератури потребує специфічної форми інтеракції вчителя й учнів – спілкування, що ґрунтується на принципах відкритості, щирості, свободи й рівноправного партнерства» [5, с. 101].

7. Звертати увагу на **індивідуально-вікові особливості** в літературному розвитку школярів. Особливо значущою є думка Є. Пасічника з цього приводу, що «в кожному віці свої психолого-педагогічні особливості навчально-пізнавальної діяльності, свої можливості, на які ми не можемо не зважати, організовуючи вивчення художнього твору, будуючи урок літератури» [8, с. 54].

Аналіз опрацьованої джерельної бази дозволяє стверджувати, що розвиток літературної творчості учнів 9-11 класів можливий на основі впровадження певної системи організації освітнього процесу.

Слідом за Є. Пасічником і Н. Волошиною вагому роль у розвитку літературної творчої діяльності школярів відводимо **позакласній роботі**. Підтримуємо міркування Н. Волошиної, яка серед ефективних форм позакласної роботи в процесі вивчення літератури в школі, що активно розвивають творче мислення та літературно-творчі здібності школярів, називає літературні вечори, концерти, вечори власної учнівської творчості, видання шкільного літературного альманаху, конкурси на кращий учнівський твір, літературні олімпіади, екскурсії, зустрічі з письменниками, людьми різних професій, учасниками героїчних подій, літературні вікторини, наукові конференції шкільної молоді, читацькі конференції, літературні диспути, драматичні, літературно-мистецькі й літературно-творчі гуртки та ін. Науковець зауважує, що найчастіше літературно обдаровані учні об'єднуються в літературно-творчий гурток, основне завдання якого – «навчити школярів образно мислити, відтворювати засобами слова свої думки, почуття, розуміння навколишнього» [8, с. 135]. Задля цього, на думку вченої, варто проводити літературні вправи: написання етюдів, відгуків на прочитану книжку, переглянутий фільм, спектакль, прослуханий музичний твір, стаття в газету, збирання фольклору, оформлення матеріалів про екскурсію тощо.

Методи навчання мають максимально спонукати учнів до **самостійної активності**, стимулювати до літературної творчості. Тому доречним буде використання **проблемного, частково-пошукових і дослідницьких, інтерактивних методів і прийомів, сучасних засобів навчання** (зокрема інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ)).

Застосування **прийому «Інсерт»** навчить літературно обдарованих школярів позначати на полях власні думки під час прочитання художніх творів, літературно-критичних матеріалів тощо. Такими помітками можуть бути: «V» – відоме, «+» – нове, «-» – думав інакше, «?» – не зрозумів, є

питання. Цей прийом доцільно використовувати з метою глибшого осмислення прочитаного. Можливий такий алгоритм його використання:

1. Індивідуальна робота з художнім твором, розставлення поміток.
2. Робота в парах чи в групах: обговорення тексту. Особлива увага при цьому звертається на позначки зі знаком «?».
3. Обговорення всіма школярами твору, зокрема не з'ясованих питань.

Цікавим і корисним видом роботи для літературно обдарованих учнів стане **відгадування «друдлів»**, тобто невеличких зображень. Кожному зі старшокласників пропонується придумати 3-5 варіантів опису того, що зображено на одному з «друдлів» на прикладі художнього твору, який вивчається. Єдиної правильної відповіді його відгадки немає. Так, варіантами опису «друдла» (див. рис. 1) ситуаціями з повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» можуть бути такі: лісовики пасуть свою маржинку (худобу); Іван випасає корів, а Марічка – овечок; Юра розганяє бурю, стоячи на вершечку гори; нявка веде Івана на верховину; танок Івана з чугайстром тощо. Виконання такого завдання дозволяє розвивати асоціативне мислення, гнучкість мислення, літературні творчі здібності шкільної молоді.

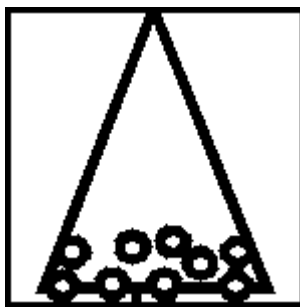

Рис. 1 Друдл.

Не менш захопливим для літературно обдарованих школярів стане проведення **змагання рекламних агенцій «Мотрине серце з перцем» і «Поетична душа Мелашки»** за соціально-побутовою повістю І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я».

Зважаючи на динамічний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зростає і їхній вплив на освітній процес. Відтак, вважаємо за доцільне використовувати можливості ІКТ під час позакласної роботи з літературно обдарованими учнями з метою зацікавлення кожного школяра, диференціації й індивідуалізації навчально-виховної діяльності, збільшення самостійної пошуково-дослідної роботи, підвищення їхнього творчого потенціалу, урізноманітнення форм і видів роботи. Так, пропонуємо старшокласникам створити **мультиплікаційні комікси** за вивченим художнім твором, наприклад, п'єсою І. Котляревського «Наталка Полтавка», за допомогою будь-якого відомого учням Інтернет-ресурсу (<http://www.toondoo.com/>, <http://www.pixton.com/>). Задля створення нового проекту в спеціальному вікні відкривається папка з намальованими заздалегідь скетчами, обирається шаблон розбивки сторінки на фрагменти. Потім туди перетягують скетчі, слідом за ними на малюнки розміщують хмаринки, куди вписують текст (звісно, тип і розмір шрифтів можна змінювати).

З метою підвищення інтересу до літературної творчості пропонуємо обдарованій шкільній молоді попрацювати з «**хмарами слів**». Перш за все, учні уважно вивчають «хмару» запропоновану вчителем, оцінюють наскільки її текстове наповнення відповідає тематиці позакласного заходу, свою відповідь обґрунтовують. Потім старшокласники створюють власноруч «хмарки слів» до тем позакласної роботи з використанням завчасно визначених ключових слів (див. рис. 2 «Хмарка слів» до комедії І. Карпенка-Карого «Хазяїн»). У цьому допоможуть ряд Інтернет-ресурсів (<http://www.tagxedo.com/>, <http://www.wordle.net/>, <http://worditout.com/>, <http://tagul.com>, http://www.imagechef.com/ic/word_mosaic/). Більшість з них не вимагають реєстрації та надають можливість генерувати «хмари» з тексту, який вводить користувач, змінювати розмір і колір слів та фону.

Таким чином, розвитку літературної обдарованості шкільної молоді сприятиме збагачення й поглиблення змісту навчального матеріалу, його проблемність, а також індивідуалізації та диференціації навчальних завдань з можливістю використання інформаційно-комунікаційних технологій.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, під час організації і проведення систематичної роботи з літературно обдарованими учнями потрібно зосередити свою увагу на тих методах, прийомах, формах і видах роботи, які б їх зацікавили, враховували їхні інтереси, індивідуально-вікові особливості, створювали ситуацію самостійності мислення, порушували актуальні для них проблеми та здійснювалися у творчій атмосфері освітнього середовища. При цьому після завершення виконання літературно творчих завдань старшокласники повинні отримати конкретний результат своєї діяльності, що передбачає впровадження проектної методики з урахуванням діяльнісного й особистісно зорієнтованого підходів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в необхідності окреслення теоретико-методологічних засад формування готовності майбутніх учителів-словесників до організації позакласної роботи з літературно обдарованими учнями та їх експериментальне дослідження.

Використані літературні джерела

1. Білоус П. В. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості : Лекції / П. В. Білоус. – Житомир : Рута, 2009. – 336 с.
2. Бодалев А. А. О направлениях задачах научной разработки проблемы способностей / А. А. Бодалев // Вопросы психологии. –1984. – № 1. – С. 119-124.
3. Жабицкая Л. Восприятие художественной литературы и личность : Литературное развитие в юности / Л. Жабицкая. – Кишнев : Изд-во «Штиинца», 1974. – 135 с.

4. Коновальчук М. Розвиток літературно-творчих здібностей молодших учнів засобами різних видів мистецтв / М. Коновальчук // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика : Збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 6. – С. 110-116.

5. Куцевол О. М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) / О. М. Куцевол. – К. : Освіта України, 2009. – 464 с.

6. Молдавская Н. Д. Литературное развитие школьников в процессе обучения / Н. Д. Молдавская. – М. : «Педагогика», 1976. – 224 с.

7. Наукові основи методики літератури : навч.-метод. посібн. / [Н. Й. Волошина, О. М. Бандура, О. А. Гальонка та ін.]; за ред. Н. Й. Волошиної. – К. : Ленвіт, 2002. – 344 с.

8. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах : навчально-методичний посібник для студентів вищих закладів освіти / Є. А. Пасічник. – К. : Ленвіт, 2000. – 384 с.

9. Степанишин Б. І. Література – вчитель – учень (Самостійне вивчення учнями літератури) : Посібник для вчителя / Б. І. Степанишин. – К. : Освіта, 1993. – 240 с.

10. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція / Г. Л. Токмань. – К. : Міленіум, 2002. – 320 с.

11. Українська література. 10-11 класи. Програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль української філології). Профільний рівень / Укладачі: М. Г. Жулинський, Г. Ф. Семенюк – керівники авторського колективу; Р. В. Мовчан, М. М. Сулима, Н. В. Левчик, М. П. Бондар, О. А. Камінчук, В. І. Цимбалюк; за заг. ред. Р. В. Мовчан. – К. : Грамота, 2011. – 152 с.